

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Interpretation of national unity and spiritual and moral values in Makhtumkuli's works

Avezov Elbek To'rayevich (PhD), Acting Associate Professor

elbekavezov040@gmail.com

Department of World Literature, Uzbekistan State World Languages University

Abstract

This article analyzes the ideological and artistic features of the works of Magtymguly Pyragy, one of the prominent representatives of Turkmen classical literature of the eighteenth century. Particular attention is paid to the poet's life and creative development, as well as to his connection with the traditions of Eastern classical literature, especially the influence of the works of Ahmad Yasawi and Alisher Navoi on Magtymguly's poetic thinking. The article examines the artistic representation of the Turkmen people's national identity, unity and solidarity, patriotism, humanism, justice, generosity, and moral integrity in the poet's works. Based on the poems "The Turkmen Structure" and "Justice Is Good", the study explores Magtymguly's aspiration to place the interests of the people and social well-being among the principal ideological and aesthetic values of his literary work. Particular attention is devoted to the Sufi motifs in Magtymguly's poetry, his interpretation of divine love, and the human aspiration to comprehend the Creator through images and symbols drawn from nature. The article also highlights the significance of Magtymguly's literary heritage in strengthening the literary and spiritual ties between the Uzbek and Turkmen peoples.

Keywords

Makhtumkuli Firaghi, Turkmen literature, Uzbek-Turkmen literary relations, national unity, patriotism, spiritual and moral values, Sufism, divine love, Alisher Navoi, Ahmad Yassawi, folk oral literature, "Justice Is Good".

Maxtumquli ijodida milliy birlik va ma'naviy-axloqiy qadriyatlar talqini

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Avezov Elbek To'rayevich (PhD) v.v.b. dotsent

elbekavezov040@gmail.com

O'zDJTU Jahon adabiyoti kafedrası

Annotatsiya

Mazkur maqolada XVIII asr turkman mumtoz adabiyotining yirik vakili Maxtumluli Firog'iy ijodining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Shoirning hayoti va ijodiy shakllanishi, Sharq mumtoz adabiyoti an'analari bilan aloqadorligi, xususan, Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiy ijodining Maxtumluli poetik tafakkuriga ta'siri masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, shoir she'riyatida turkman xalqining milliy o'zligi, birlik va hamjihatlik g'oyasi, vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, saxovat, halollik kabi ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning badiiy ifodasi ochib beriladi. "Turkman binosi" hamda "Adolat yaxshi" she'rlari asosida Maxtumlulining xalq manfaatlarini adabiyotning bosh mezonlaridan biriga aylantirgani yoritiladi. Shoirning tasavvufiy qarashlari, ilohiy ishq talqini va tabiat obrazlari orqali Yaratganni anglashga intilishi ham tahlil qilinadi. Maqolada Maxtumluli ijodining o'zbek va turkman xalqlari o'rtasidagi adabiy-ma'naviy aloqalarni mustahkamlashdagi ahamiyati ham ko'rsatib beriladi.

Аннотация

В данной статье анализируются идейно-художественные особенности творчества Махтумкули Фраги, одного из выдающихся представителей туркменской классической литературы XVIII века. Особое внимание уделяется жизненному пути поэта, процессу формирования его творческой личности, а также его связи с традициями восточной классической литературы, в частности влиянию творчества Ахмада Яссави и Алишера Навои на поэтическое мышление Махтумкули. Раскрываются художественные особенности воплощения в поэзии поэта идей национального самосознания туркменского народа, единства и

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

сплочённости, патриотизма, гуманизма, справедливости, щедрости и нравственной чистоты. На материале стихотворений «Туркменское строение» и «Справедливость — благо» рассматривается стремление Махтумкули поставить интересы народа и общественное благополучие в число важнейших идейно-эстетических ориентиров своего творчества. Особое место в исследовании занимает анализ суфийских мотивов поэзии Махтумкули, интерпретации божественной любви и стремления человека к постижению Творца посредством образов природы. В статье также раскрывается значение творческого наследия Махтумкули в развитии литературно-духовных связей между узбекским и туркменским народами.

Kalit so'zlar: Maxtumquli Firog'iy, turkman adabiyoti, o'zbek-turkman adabiy aloqalari, milliy birlik, vatanparvarlik, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, tasavvuf, ilohiy ishq, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, xalq og'zaki ijodi, "Adolat yaxshi".

Kirish

Turkiy xalqlar adabiyoti tarixida xalqning milliy o'zligi, ma'naviy dunyosi va tarixiy xotirasini badiiy ifodalagan ijodkorlar alohida o'rin egallaydi. Ana shunday siymolardan biri XVIII asr turkman adabiyotining buyuk vakili Maxtumquli Firog'iydir. Uning ijodi nafaqat turkman xalqining adabiy tafakkuri taraqqiyotida, balki butun turkiy xalqlar ma'naviy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Maxtumquli she'riyatining o'ziga xosligi shundaki, shoir individual kechinmalarni xalq taqdiri, jamiyat muammolari va axloqiy mezonlar bilan uzviy bog'laydi. Uning ijodida insonning o'zligini anglashi, el-yurtga sadoqat, milliy birlik, adolat, saxovat, halollik va ma'rifat kabi tushunchalar markaziy o'rin tutadi. Shoirning badiiy dunyosini faqat turkman milliy adabiyoti doirasida o'rganish uning ijodiy ko'lamini to'liq ochib bermaydi. Chunki Maxtumquli Sharq mumtoz adabiyoti an'alaridan oziqlangan ijodkor sifatida

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Yassaviy, Navoiy va boshqa mutafakkirlar yaratgan ma'naviy-estetik tamoyillarni o'ziga xos tarzda davom ettirgan.

Maxtumluli 1733-yilda Atrak daryosi bo'yidagi Hojigovshon qishlog'ida tug'ilgan. Uning adabiy muhitda voyaga yetishida oilaviy an'analarning o'rni katta bo'lgan. Shoirning otasi Davlatmamad Ozodiy o'z davrining bilimdon kishilaridan bo'lib, "Ozodiy" taxallusi bilan ijod qilgan. U Xiva madrasalaridan birida tahsil olgan va mudarrislik qilgan.

Maxtumlulining dastlabki ta'limni otasidan olgani uning keyingi ijodiy shakllanishida muhim omil bo'ldi. Keyinchalik Niyozsolih mulla maktabida, Qiziloyoqdagi Idrisbobo, Buxorodagi Ko'kaldosh va Xivadagi Sherg'oz madrasalarida tahsil olishi uning dunyoqarashini kengaytirdi.

Shoirning madrasa ta'limi bilan bir qatorda zargarlik hunarini egallagani ham e'tiborga loyiq. Bu jihat Maxtumlulining hayotga faqat nazariy emas, balki amaliy munosabatda bo'lganini ko'rsatadi. U mehnatni insonning o'zligini namoyon etuvchi muhim vositalardan biri sifatida qadrlagan.

Maxtumlulining she'riyatga juda erta kirib kelgani ham uning ijodiy tabiatidan dalolat beradi. Yoshligidan xalq qo'shiqlari yaratishi shoirning xalq og'zaki ijodidan chuqur oziqlanganini ko'rsatadi. Shu bois uning she'riyati xalqona soddalik, ohangdorlik va mazmuniy teranlikning uyg'unligi bilan ajralib turadi.

Maxtumluli ijodini o'rganishda uning Sharq mumtoz adabiyoti bilan aloqalarini hisobga olish muhimdir. Shoir ijodida tasavvufiy tafakkur, axloqiy kamolot, ilohiy ishq va insonning ruhiy poklanishi kabi masalalar keng yoritiladi. Ahmad Yassaviy hikmatlarida kuzatiladigan xalqchil ohang, sodda va tushunarli tilda yuksak ma'naviy mazmunni ifodalash an'anasi Maxtumluli ijodida ham namoyon bo'ladi. Biroq shoir bu an'analarni aynan takrorlamaydi, balki turkman xalqining tarixiy va ijtimoiy hayoti bilan bog'lab, yangi mazmun bilan boyitadi. Alisher Navoiy ijodiga xos insonparvarlik,

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

adolatparvarlik, ilm-ma'rifatni ulug'lash, komil inson g'oyasi ham Maxtumquli poetikasida o'ziga xos shaklda davom etadi. Shu ma'noda Maxtumquli ijodini turkiy xalqlar adabiy tafakkuridagi uzviylikning muhim ko'rinishlaridan biri sifatida baholash mumkin.

Maxtumquli ijodining eng muhim jihatlaridan biri milliy birlik masalasiga alohida e'tibor qaratganidir. Shoir uchun xalqning farovonligi va mamlakatning obodligi, avvalo, elning birligi va hamjihatligiga bog'liq.

"Turkman binosi" she'rida turkman xalqining o'zligini, g'ururini va jipsligini ifodalovchi obrazlar yaratiladi. "Bino", "mix", "qal'a" kabi tushunchalar oddiy predmet ma'nosidan chiqib, xalqning mustahkamligi va daxlsizligi ramziga aylanadi.

Shoir turli turkman urug'larini birlikka chaqirib, ularning umumiy manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yadi:

Taka, yovmut, yazir, go'klang, ahal eli bir bo'lib,

Gar qilsa bir joyga yurish, ochilar gul-lolasi.

Ushbu misralarda birlik tushunchasi shunchaki siyosiy yoki ijtimoiy chaqiriq emas, balki xalqning kelajagini belgilovchi ma'naviy qadriyat sifatida talqin qilinadi. Maxtumqulining bunday qarashlari uning o'z davridagi ijtimoiy parokandalik muammolariga befarq bo'lmaganini ko'rsatadi. Shoir nazarida xalqning kuchi alohida shaxs yoki guruhning qudratida emas, balki umumiy maqsad yo'lida birlashishidadir.

Maxtumqulining "Adolat yaxshi" she'ri shoirning axloqiy qarashlarini o'rganish uchun muhim manbalardan biridir. Asarda insonning jamiyatdagi xulq-atvori, nochorlarga munosabati, saxovat, adolat, shirinso'zlik va diyonat kabi tushunchalar izchil targ'ib qilinadi.

She'rning boshlanishidayoq insonlar o'rtasidagi munosabatlarda qo'pol muomala va befarqlikdan voz kechish kerakligi ta'kidlanadi:

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Aslo odamzodga achchiq so‘z qilmang,

Faqir-u miskinga dalolat yaxshi.

Bu yerda shoirning axloqiy mezoni yaqqol ko‘rinadi: insonning qadri uning boyligi yoki mansabida emas, balki boshqalarga qilgan munosabatida namoyon bo‘ladi.

Yetim, miskin va g‘amgin insonlarga yordam berish haqidagi fikrlar esa Maxtumdulining insonparvarlik qarashlarini kuchaytiradi:

Yetimni ko‘rganda kular yuz bo‘lgil,

Qo‘ldan kelsa, unga taom-tuz bergil,

G‘amginni ko‘rganda shirin so‘z bo‘lgil...

Mazkur satrlarda saxovat moddiy yordam bilangina chegaralanmaydi. “Kular yuz” va “shirin so‘z” tushunchalari insoniy mehr va ruhiy ko‘makning ham muhimligini ko‘rsatadi.

She’rda adolat tushunchasi ijtimoiy maqomdan qat’i nazar barcha insonlarga tegishli universal qadriyat sifatida talqin qilinadi:

Bekka – saxo, shohga – adolat yaxshi.

Bu misra shoirning hokimiyat va mansab egalari oldiga ham axloqiy mas’uliyat qo‘yganini ko‘rsatadi. Demak, Maxtumdul nazarida davlat yoki jamiyat boshqaruvida turgan insonning asosiy fazilatlarini saxovat, adolat va xalq manfaatini ko‘zlashdan iborat.

Maxtumdul she’riyatining muhim qatlamlaridan biri tasavvufiy mazmundagi asarlardir. Shoir hayot va o‘lim, inson va borliq, ruh va vujud, ilohiy ishq kabi masalalarni badiiy talqin etadi. Uning ayrim ishqiy she’rlarida yor obrazi ikki qatlamli mazmun kasb etadi. Tashqi tomondan u go‘zal mahbuba timsoli bo‘lsa, botiniy ma’noda Yaratganga bo‘lgan ishqni anglatadi. “Asli seni ko‘rmaganman, nigorim!” deb boshlanuvchi she’rda ham ana shunday ramziy tasvir tizimini kuzatish mumkin.

Asli seni ko‘rmaganman, nigorim!

Qumrimisan, bulbulmisan, namasan?

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

G'amgin dilni xayoling-la aldarman,
Bog' ichinda bir gulmisan, namasan?..
Yo mushkmisan, yoki jambil, yo anbar.
Aytolmayman, yo charxmisan, yo chamber.
Daryomisan, yo mavjmisan, yo savsar,
Girdobmisan, to'lqinmisan, namasan?..

Shoir yorning qiyofasini tabiatdagi go'zalliklar bilan bog'laydi: gul, bulbul, mushk, anbar, daryo, mavj va girdob singari obrazlar orqali insonning ilohiy haqiqatni anglashga bo'lgan intilishi ifodalanadi. Tasavvufiy qarashlarda borliq Yaratganning sifatlarini aks ettiruvchi makon sifatida qoraladi. Maxtumduli ham tabiat manzaralarini shunchaki estetik bezak sifatida emas, balki inson ruhiyatining ilohiy haqiqatni izlash jarayonini ifodalovchi ramz sifatida qo'llaydi.

Maxtumduli ijodining xalq orasida keng tarqalishining asosiy sabablaridan biri uning xalq tiliga yaqin va tushunarli uslubda ijod qilganidir. Shoir xalq maqollari, matallari, iboralari va og'zaki ijod an'analariidan samarali foydalangan.

Uning she'rlarida fikrning ixcham, obrazli va hikmatli shaklda ifodalanishi ko'p uchraydi. Natijada ayrim misralar mustaqil hikmat yoki maqol darajasiga ko'tarilgan. Bu xususiyat Maxtumduli ijodining ikki muhim jihatini birlashtiradi: bir tomondan, u mumtoz adabiyotning badiiy shakllaridan foydalansa, ikkinchi tomondan, xalq og'zaki ijodining tabiiy ohangi va sodda ifoda uslubini saqlab qoladi. Shuningdek, shoirning she'riy aytishuvlarga murojaat qilishi ham uning og'zaki adabiyot bilan aloqasini ko'rsatadi. Otasi Ozodiy hamda Turdi, Zunubiy, Ma'rufiy kabi ijodkorlar bilan aytishuvlarida savol-javob usuli orqali diniy, falsafiy va ijtimoiy masalalar muhokama qilinadi.

Maxtumduli ijodining o'zbek adabiy-madaniy muhitida ham keng tanilgani o'zbek va turkman xalqlari o'rtasidagi tarixiy-ma'naviy yaqinlikning muhim ko'rsatkichidir.

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Shoir ijodidagi xalqparvarlik, adolat, birlik, saxovat va ma'rifat g'oyalari o'zbek mumtoz adabiyoti vakillari ijodida ham muhim mavzular sifatida namoyon bo'lgan. Shu sababli Maxtumduli she'riyati o'zbek kitobxoni uchun begona emas, aksincha, umumiy turkiy-ma'naviy qadriyatlarning bir ko'rinishi sifatida qabul qilinadi. Maxtumduli asarlarining o'zbek tiliga tarjima qilinib nashr etilishi, shoir ijodiga bag'ishlangan ilmiy va badiiy tadqiqotlarning yuzaga kelishi uning merosining o'zbek adabiy muhitidagi ahamiyatini yanada oshirdi. Bu jarayon ikki xalq adabiyotlari o'rtasidagi mushtaraklikni ko'rsatish bilan birga, milliy adabiyotlarning o'ziga xosligini ham saqlab qolgan holda o'zaro boyish imkoniyatini namoyon etadi.

Shoir ijodida insonning jamiyat oldidagi mas'uliyati alohida o'rin tutadi. Uning nazarida yaxshi inson bo'lish faqat shaxsiy axloq masalasi emas, balki jamiyatga foyda keltirish bilan ham bog'liq. "Adolat yaxshi" she'rida miskin va yetimlarga yordam berish, g'amginlarga shirin so'z aytish, nomardlardan uzoq yurish, so'zga amal qilish kabi qator axloqiy mezonlar sanab o'tiladi. Shu jihatdan Maxtumduli she'riyatini pandnoma xususiyatiga ega bo'lgan adabiy hodisa sifatida ham ko'rish mumkin. Shoir nasihatni quruq ta'limot tarzida bermaydi, balki uni hayotiy vaziyatlar va obrazlar orqali ta'sirchan shaklda ifodalaydi.

Uning ijodida "yaxshi inson" tushunchasi quyidagi fazilatlar bilan tavsiflanadi:

- el-yurtga sadoqat;
- adolatparvarlik;
- saxovatpeshalik;
- halollik;
- shirinso'zlik;
- yetim va miskinlarga ko'mak berish;
- ilm va ma'rifatga intilish;
- nomardlik va baxillikdan uzoq bo'lish;

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

- Olloh amrlariga hurmat bilan qarash.

Demak, Maxtumquli uchun inson kamoloti axloqiy, ijtimoiy va ruhiy jihatlarining birligi asosida shakllanadi.

Shoirning badiiy mahorati obrazlar tizimi, xalqona iboralar, takror, murojaat, savol-javob, tashbeh va ramziy tasvirlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Ayniqsa, savol shaklidagi misralar shoirning ichki izlanishlarini ifodalashga xizmat qiladi. "Namas an?" tarzidagi takroriy savollar lirik qahramonning noma'lum haqiqatni izlash holatini kuchaytiradi. Tabiat obrazlaridan foydalanish ham Maxtumquli poetikasining o'ziga xos jihatlaridan biridir. Gul, bulbul, daryo, mavj, girdob, anbar va boshqa obrazlar ko'pincha ko'chma va ramziy ma'noda qo'llanadi. Shoirning xalqona uslubi uning falsafiy fikrlarini oddiy va tushunarli shaklda yetkazish imkonini beradi. Shu bois uning she'riyati bir vaqtning o'zida ham xalq ommasiga yaqin, ham mazmunan falsafiy teran asarlar sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Maxtumquli Firog'iy turkman mumtoz adabiyotining shakllanishi va rivojida katta o'rin tutgan, ijodida xalq taqdiri va inson ma'naviyatini bir butun holda tasvirlagan ijodkordir. Uning she'riy merosi milliy birlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, adolat, saxovat, halollik va ma'rifat kabi umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etishi bilan ahamiyatlidir. Shoirning milliy birlik haqidagi qarashlari turkman xalqining tarixiy va ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, undagi hamjihatlik va o'zaro hurmat g'oyalari kengroq umuminsoniy mazmun kasb etadi.

"Adolat yaxshi" she'rida insonning jamiyatdagi axloqiy mas'uliyati, nochor qatlamlarga mehr-muruvvat ko'rsatish, mansabdorlarning adolatli bo'lishi kabi masalalar ilgari suriladi. Bu jihatlar Maxtumqulining ijodkor sifatidagi ijtimoiy pozitsiyasini yanada aniqroq namoyon etadi. Maxtumquli she'riyatidagi tasavvufiy mazmun esa uning dunyoqarashining yana bir muhim qatlamini tashkil etadi. Shoir ilohiy ishq, borliq va inson ruhiyati o'rtasidagi aloqani ramziy obrazlar orqali ifodalab,

JOURNAL OF TECHNOLOGY AND INNOVATIVE RESEARCH

VOLUME-1, ISSUE-10, 2026

Sharq tasavvufiy adabiyoti an'alarini davom ettiradi. Shuningdek, Maxtumluli ijodida Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiy kabi ulug' turkiy mutafakkirlar yaratgan ma'naviy-estetik an'analarning ayrim jihatlari yangi tarixiy-madaniy sharoitda davom ettirilgani kuzatiladi. Umuman olganda, Maxtumluli merosi turkman milliy adabiyotining bebaho qismi bo'lish bilan birga, umumturkiy adabiy-madaniy makonning muhim tarkibiy qismidir. Uning asarlarida aks etgan birlik, adolat, insonparvarlik va ma'naviy kamolot g'oyalari shoir ijodining tarixiy qiymati bilan bir qatorda, uning umuminsoniy ahamiyatini ham belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxtumluli Firog'iy. **Saylanma**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Maxtumluli Firog'iy. **She'rlar**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
3. Navoiy, Alisher. **Mukammal asarlar to'plami**. – Toshkent: Fan.
4. Yassaviy, Ahmad. **Devoni hikmat**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
5. **O'zbek adabiyoti tarixi**. Ko'p jildlik. – Toshkent: Fan.
6. **Turkman adabiyoti tarixi**. – Ashxobod: Turkmenistan.
7. **O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi**. "Maxtumluli" maqolasi. – Toshkent.
8. Karimov, N. va boshqalar. **XX asr o'zbek adabiyoti tarixi**. – Toshkent: O'qituvchi.
9. Mallayev, N. **O'zbek adabiyoti tarixi**. – Toshkent: O'qituvchi.
10. Bertels, E. E. **Navoi and the Spiritual Heritage of the East**. – Moscow.
11. **Maxtumluli Firog'iy hayoti va ijodiga oid ilmiy tadqiqotlar va maqolalar to'plami**.
12. **Turkiy xalqlar adabiyoti**. – Toshkent: Fan va texnologiya.

